

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΧΩΡΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΣΕ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ: ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ ΣΕ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ¹

Δημήτρης Μπαλαμπανίδης²

Εισαγωγή

Οι μετακινήσεις των πληθυσμών από μία περιοχή του κόσμου προς μία άλλη είναι ένα φαινόμενο τόσο παλαιό όσο και η ιστορία της ανθρωπότητας. Βέβαια, στο πέρασμα των χρόνων, οι κατευθύνσεις των μετακινήσεων αλλάζουν διαρκώς, καθώς επίσης αλλάζουν οι αιτίες που τις προκαλούν και, κυρίως, οι έννοιες και τα νοήματα που τις περιγράφουν. Στην Ευρώπη, για παράδειγμα, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τα βασικά μεταναστευτικά ρεύματα κατευθύνονται από τις χώρες του Νότου προς τις ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες του Βορρά, στο πλαίσιο της ανοικοδόμησης και της εκβιομηχάνισής τους. Όμως, μπαίνοντας στη δεκαετία του 1980, το πρότυπο αυτό αλλάζει, αυτή τη φορά λόγω της περίφημης αποβιομηχάνισης και άλλων μεγάλων παγκόσμιων αναδιαρθρωτικών αλλαγών. Έτσι, οι νότιες ευρωπαϊκές χώρες, που μέχρι πρόσφατα τροφοδοτούσαν τον πλούσιο Βορρά με εργατικό δυναμικό, μετατρέπονται γρήγορα στις βασικότερες χώρες υποδοχής μεταναστών, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα.

Ερευνητικά ερωτήματα

Όπως δηλώνει ο τίτλος της εργασίας, επιχειρώ να παρακολουθήσω το μετασηματισμό της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών, εστιάζοντας σε δύο χαρακτηριστικές ιστορικές στιγμές της εξέλιξης αυτής. Αρχικά, στην περίοδο της μαζικής μετανάστευσης Ελλήνων «γκασταρμπάιτερ» στις βιομηχανικές πόλεις της Γερμανίας μετά το 1960 και, έπειτα, στην περίοδο της ραγδαίας αύξησης της εισροής μεταναστών προς την Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι σήμερα. Για τις δύο αυτές ιστορικές περιόδους διερευνώ τις συνθήκες στέγασης των μεταναστών και ό,τι αυτές συνεπάγονται για την κοινωνική γεωγραφία των πόλεων στις οποίες εγκαθίστανται. Ειδικά για τον δήμο Αθηναίων, εστιάζω ακόμη παραπάνω τη μελέτη μου στην περίπτωση της πρόσβασης των μεταναστών στην ιδιόκτητη κατοικία, διότι αποτελεί κατά τη γνώμη μου ισχυρή ένδειξη αλλά και, αντίστροφα, προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη των κατοίκων της πόλης, ιδιαίτερα σε μία χώρα όπως η

1. Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ, 2011, Επιβλέπουσα: Ντίνα Βαΐου.

2. Υποψήφιος διδάκτορας, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, d.balabanidis@yahoo.com.

Ελλάδα, που παρουσιάζει ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά ιδιοκατοίκησης στην Ευρώπη.

Τα κίνητρα της έρευνας

Βασικό κίνητρο για τη μελέτη των παραπάνω ερωτημάτων αποτέλεσε η εκρηκτική επικαιρότητα των τελευταίων τουλάχιστον δύο χρόνων, έτσι όπως «αναμεταδόθηκε» από τα δημοσιεύματα στον τύπο και τα ρεπορτάζ στα ΜΜΕ, τα οποία κατασκεύασαν μία τρομακτική εικόνα για το κέντρο της Αθήνας, καλλιέργησαν ένα κλίμα φόβου και στοχοποίησαν συγκεκριμένες γειτονιές και τους κατοίκους τους, επιστρατεύοντας μία επιθετική ρητορική περί γκέτο μεταναστών και άβατων παραβατικότητας στα οποία είναι αδύνατον κανείς να πλησιάσει. Παράλληλα, το ερευνητικό μου ενδιαφέρον υποκινήθηκε από το προσωπικό κίνητρο να εμβαθύνω σε ένα ιδιαίτερο κομμάτι της οικογενειακής μου ιστορίας, στην προσωπική εμπειρία της γιαγιάς και του παππού μου, που μετανάστευσαν στη Γερμανία το διάστημα 1963-1967 και εργάστηκαν εκεί ως βιομηχανικοί εργάτες. Μία τέτοιου είδους προσωπική εμπλοκή καθώς επίσης η μελέτη της ιστορίας μέσα από τις προφορικές μαρτυρίες των ανώνυμων πρωταγωνιστών της δεν αποτέλεσαν μεθοδολογικό εμπόδιο, αντιθέτως μάλιστα αντιμετωπίστηκαν ως στοιχεία που δεν μειώνουν καθόλου την «επιστημονικότητα» της έρευνας.

Προσέγγιση του θέματος

Φυσικά, η αστική εγκατάσταση των μεταναστών δεν απασχολεί για

πρώτη φορά την έρευνα. Απεναντίας, έχει αποτελέσει κεντρική συνιστώσα στη μελέτη του χωροκοινωνικού διαχωρισμού των πόλεων από τις πρώτες κιόλας σχετικές θεωρητικές προσεγγίσεις, όπως αυτή της Σχολής του Σικάγου. Στη συγκεκριμένη εργασία, οι διάφοροι τύποι εγκατάστασης των μεταναστών στην πόλη δεν νοούνται ως «φυσικές περιοχές» στις οποίες οδηγεί μία ελεύθερη εσωτερική επιθυμία διαφόρων εθνοτικών ομάδων να διαφυλάσσουν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά (Wirth 1928), αλλά ποικίλες άλλες αδιόρατες δυνάμεις, όπως οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές επιλογές. Παρότι, λοιπόν, η έμφαση δίνεται στη στεγαστική αποκατάσταση των μεταναστών και στους χωροκοινωνικούς διαχωρισμούς που πιθανώς προκύπτουν στην πόλη, είναι αδύνατον να εξαιρεθούν από τη μελέτη το θεσμικό πλαίσιο υποδοχής τους, οι συνθήκες εργασίας και οι συνθήκες της καθημερινής τους ζωής, τα ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά τους, τα κοινωνικά δίκτυα που αναπτύσσουν κ.ά.

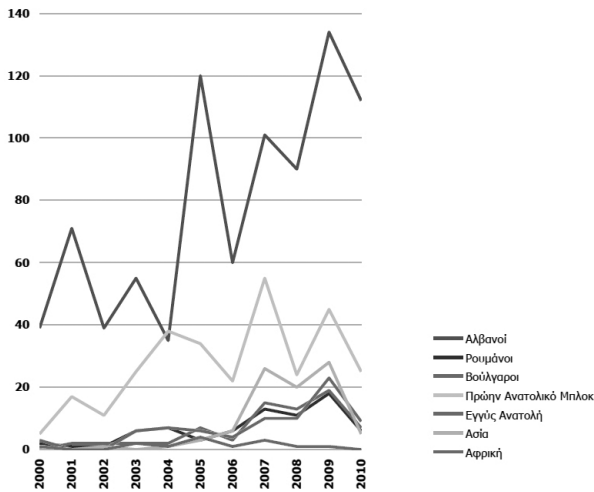
Μεθοδολογικά εργαλεία

Όσον αφορά τις μεθοδολογικές μου επιλογές, τα ερευνητικά ερωτήματα διερευνήθηκαν τόσο μέσω ποιοτικών όσο και μέσω ποσοτικών μεθόδων, χωρίς διαφορετικές αξιώσεις «επιστημονικότητας» από την κάθε μέθοδο και ανάλογα κάθε φορά με το υπό διερεύνηση ερώτημα. Συγκεκριμένα, αντλώντας από την παράδοση της Προφορικής Ιστορίας, η μελέτη της εγκατάστασης των ελλήνων μεταναστών στις βιομηχανι-

κές πόλεις της Γερμανίας βασίστηκε σε προφορικές μαρτυρίες ελλήνων «γκασταρμπάιτερ» που έχουν επιστρέψει στην Ελλάδα, οι οποίες αντλήθηκαν με τη μέθοδο των ημιδομημένων συνεντεύξεων. Μία άλλη κεντρική μεθοδολογική επιλογή αφορά την ποσοτική έρευνα που πραγματοποιήσα στο αρχείο του Υποθηκοφυλακείου Αθηνών προκειμένου να καταγράψω τους μετανάστες ιδιοκτήτες στον Δήμο Αθηναίων για τη δεκαετία 2000-2010. Έχοντας υπόψη τις παρατηρήσεις σπουδαίων στοχαστών σχετικά με την επιλεκτικότητα και τη μεροληψία των αρχείων (Farge 2004, Foucault 1987), δεν αντιμετώπισα καθόλου τις ποσοτικές μεθόδους ως εγκυρότερες των ποιοτικών αλλά, παρά την έμφαση που δόθηκε κάθε φορά, προσπάθησα διαρκώς να τις συναρθρώσω. Και βέβαια, σε όλη την πορεία της έρευνας, τα διάφορα ερευνητικά ευρήματα διασταυρώνονταν διαρκώς μέσα από εκτενή επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και διαφόρων ερευνητικών προγραμμάτων που παρέχουν πολύ χρήσιμα στοιχεία, ποιοτικά και ποσοτικά.

Η εγκατάσταση των Ελλήνων μεταναστών στις βιομηχανικές πόλεις της Γερμανίας μετά το 1960

Όπως προκύπτει από τις προφορικές μαρτυρίες των δύο στενών συγγενικών μου προσώπων αλλά και έξι ακόμη πληροφορητών, και όπως επιβεβαιώνεται από τη σχετική βιβλιογραφία (Ματζουράνης 1974), στο διάστημα 1960-1975 μετανάστευσαν προς τη Γερμανία κάποια από τα πιο «υγιή» και δυναμικά

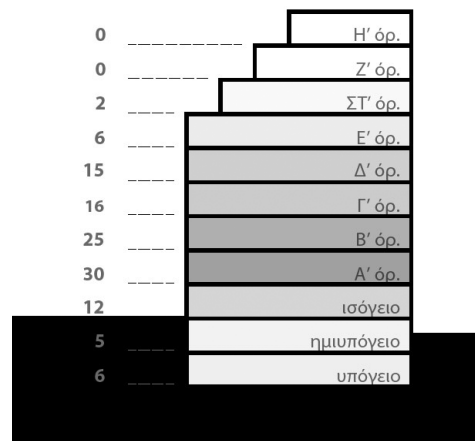
Διάγραμμα 1
Αριθμός αλλοδαπών ιδιοκτητών ανά έτος και ανά εθνικότητα (2000-2010)

κομμάτια του ενεργού πληθυσμού της Ελλάδας, στη συντριπτική τους πλειοψηφία πολύ χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, και εργάστηκαν κυρίως στη βιομηχανία. Βάσει της σχετικής ελληνογερμανικής συμφωνίας, οι περισσότεροι έφταναν στη χώρα με συμβόλαιο εργασίας. Παράλληλα, είχαν εξασφαλίσει εκ των προτέρων και τη διαμονή τους, στα συγκροτήματα των γερμανικών επιχειρήσεων, τα περίφημα HEIM, έναντι ορισμένου ενοικίου. Στην καλύτερη περίπτωση, επρόκειτο για νεόδμητα συγκροτήματα που έφταναν τους τρεις ή τους τέσσερις ορόφους, πρόχειρα κατασκευασμένα, με ορισμένες ανέσεις που ουσιαστικά ακυρώνονταν λόγω του συνωστισμού. Εξαιτίας των δύσκολων στεγαστικών συνθηκών, μετά τη λήξη του πρώτου ετήσιου συμβολαίου τους οι περισσότεροι έσπευδαν να βρουν ένα ιδιωτικό δωμάτιο στην ελεύθερη αγορά. Είτε επρόκειτο για σπίτια που νοίκιαζαν οι επιχειρήσεις είτε για σπίτια που ανήκαν σε ιδιώτες, βρίσκονταν συνήθως σε πολύ μικρή απόσταση από τα εργοστάσια, στην περιφέρεια

των πόλεων και, ως εκ τούτου, σε γειτονιές με ανεκτές τιμές ενοικίου. Στις γειτονιές αυτές οι μετανάστες «γκασταρμπαίτερ» από διάφορες χώρες συγκατοικούσαν όχι μόνο μεταξύ τους αλλά και με Γερμανούς εργάτες. Σε γενικές γραμμές, λοιπόν, η στέγαση των μεταναστών στη Γερμανία βρισκόταν σε άμεση συνάρτηση με τον τόπο εργασίας, στην περιφέρεια των πόλεων, σε γειτονιές «φθηνές», εθνοτικά μεικτές αλλά αμιγώς εργατικές. Δεν μπορεί, λοιπόν, να γίνει λόγος για εθνοστεγαστικό διαχωρισμό αλλά, κυρίως, για έναν ταξικό διαχωρισμό ανάμεσα σε γειτονιές με ανεκτές τιμές ενοικίου και σε ακριβότερες, που χονδρικά συνέπιπταν με γειτονιές στην περιφέρεια των πόλεων και γειτονιές στο κέντρο αντίστοιχα.

Εγκατάσταση μεταναστών στον δήμο Αθηναίων μετά το 1990

Η πιο ενδιαφέρουσα εξέλιξη για τους έλληνες «γκασταρμπαίτερ» που επέστρεψαν μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970 είναι η σημερινή

Διάγραμμα 2
Κατανομή των μεταναστών ιδιοκτητών ανάλογα με τον όροφο του διαμερίσματος (2000-2010)

συμβίωσή τους με τους μετανάστες που δέχεται πια η ίδια τους η χώρα. Την εγκατάσταση των μεταναστών στην Ελλάδα και ειδικά στον δήμο Αθηναίων μετά το 1990 έχουν μελετήσει πολλοί ερευνητές και είναι κυρίως μέσα από τα σχετικά ερευνητικά προγράμματα και τις στατιστικές μελέτες που προσέγγισα το συγκεκριμένο θέμα. Συγκρατώ εδώ ότι περίπου οι μισοί μετανάστες της χώρας συγκεντρώνονται στην Αττική (και κυρίως στον δήμο Αθηναίων) και συνιστούν ένα ιδιαίτερα ετερογενές μείγμα. Οι περισσότεροι προέρχονται από τα πιο «υγιή» και ενεργά κομμάτια του πληθυσμού της χώρας τους και εμφανίζουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Το θεσμικό πλαίσιο για την είσοδο και την παραμονή τους στη χώρα είναι διαχρονικά τόσο απαιτητικό που πολλοί ουσιαστικά εξωθούνται στο να εισέλθουν και να παραμείνουν χωρίς τα νόμιμα έγγραφα, με συνέπεια να εγκλωβίζονται σε συνθήκες εργασίας και κατοικίας κάτω από τα όρια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Άλλωστε, τόσο η εργασιακή όσο και η στεγαστική τους αποκατάσταση

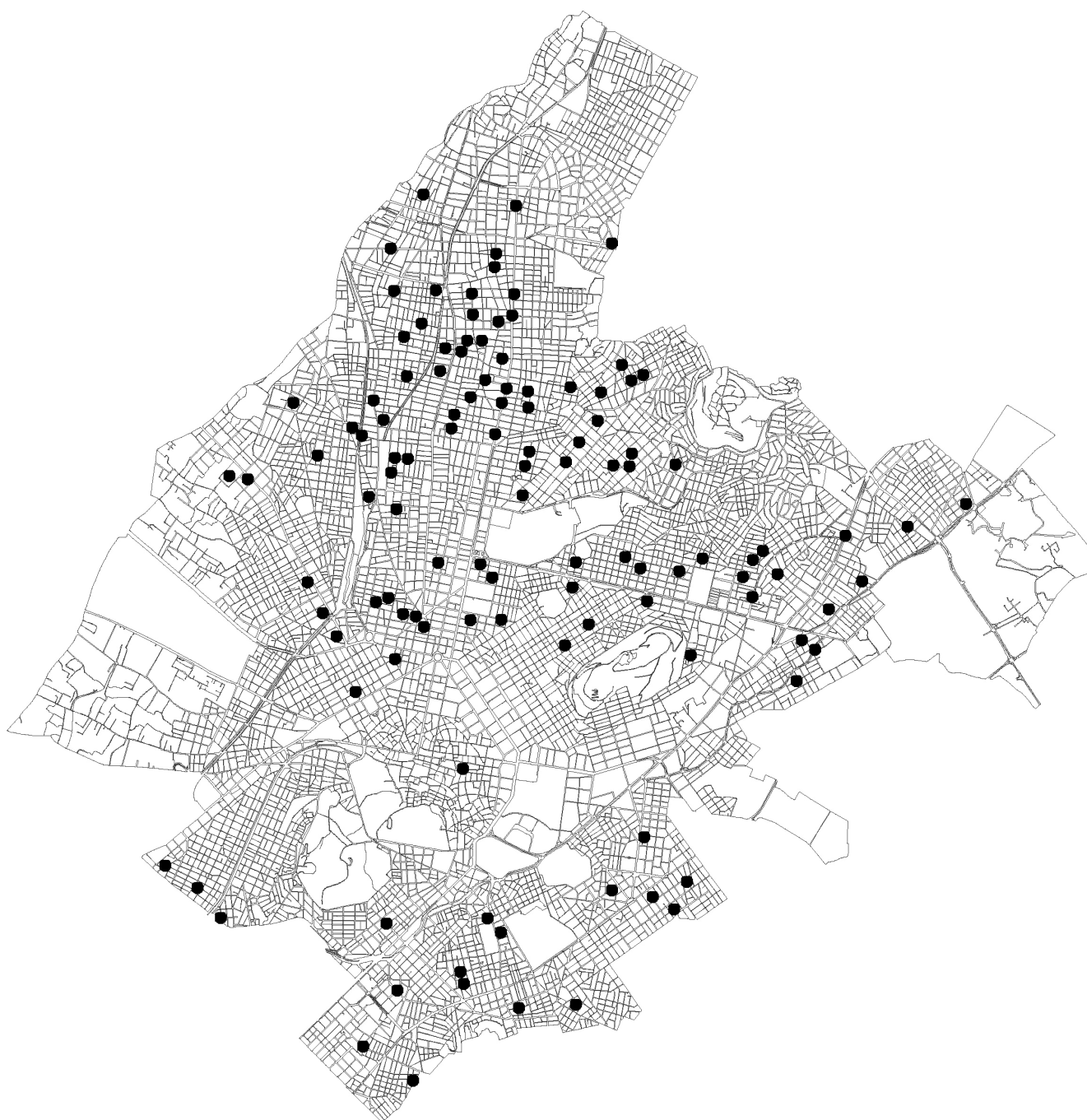
δεν ρυθμίζεται από κανένα θεσμικό πλαίσιο προστασίας. Σχεδόν οι μισοί απασχολούνται ως εργάτες παραγωγής και κατασκευής ή ως αγρεργάτες και περίπου το ένα τρίτο είναι εργαζόμενοι σε υπηρεσίες αναψυχής, οικιακής και προσωπικής φροντίδας. Ακολουθούν με απόσταση οι υπάλληλοι γραφείου και οι πωλητές, ενώ λίγοι είναι οι επαγγελματίες επιστήμονες και οι τεχνικοί καθώς επίσης οι ανεξάρτητοι επιχειρηματίες (Αράπογλου και Σαγιάς, υπό έκδοση). Όσο για τη στέγασή τους, οι σχετικές έρευνες αποκαλύπτουν ένα ευρύ φάσμα στεγαστικών συνθηκών, που περιλαμβάνει τους άστεγους σε πλατείες και σταθμούς των τραίνων, τους στοιβαγμένους σε εγκαταλελειμμένα κτήρια, σε ξενοδοχεία της Ομόνοιας, σε διαμερίσματα ιδιωτών που τα νοικιάζουν με την ώρα ή το κεφάλι, μέχρι μετανάστες που νοικιάζουν διαμερίσματα, ακόμη και ιδιοκτήτες. Ως προς τον χωροκοινωνικό διαχωρισμό μεταξύ «ντόπιων» και μεταναστών, μία από τις πρώτες σχετικές έρευνες υποστηρίζει την ύπαρξη «περιφρακτικών» χώρων (κυρίως στην Ομόνοια και στη Βάθη) όπου οι μετανάστες ζουν εντελώς απομονωμένοι από τον «ντόπιο» πληθυσμό (Ψημμένος 1995). Όμως, μεταγενέστερες έρευνες δεν επιβεβαιώνουν τον συγκεκριμένο ισχυρισμό. Παρά τον εντοπισμό συγκεντρώσεων (σε Ομόνοια, Κυψέλη, Πατήσια και Σεπόλια) χαρτογραφούν μια σχετική διάχυση σε διάφορες περιοχές της πόλης και, κυρίως, την υψηλή ανάμειξή τους με τον «ντόπιο» πληθυσμό, στη βάση του γνωστού για την αθηναϊκές πολυκατοικίες κατακόρυφου ταξικού διαχωρισμού (Πετρονώτη 1998, Βαΐου κ.ά. 2007). Εξαιτίας, λοιπόν, της απουσίας μιας κρατικής προνοι-

ακής στεγαστικής πολιτικής, οι μετανάστες αναγκάζονται να αναζητήσουν στέγη μόνοι τους. Εντωμεταξύ, ο αστικός ιστός που τους «υποδέχεται» χαρακτηρίζεται ήδη και διαχρονικά από έναν σχετικά μειωμένο χωροκοινωνικό διαχωρισμό (Μαλούτας και Οικονόμου 1992). Έτσι, ανάλογα με την επαγγελματική και οικονομική τους κατάσταση, η οποία είναι έντονα διαφοροποιημένη, εγκαθίστανται προφανώς κυρίως σε περιοχές με διαθέσιμο, παλαιωμένο και φτηνό κτιριακό απόθεμα, χωρίς όμως να αποκλείονται από άλλες πιο «αναβαθμισμένες» γειτονιές. Τέλος, τη μεγαλύτερη σημασία για τον τόπο εγκατάστασης φαίνεται να παίζουν τα προσωπικά δίκτυα και όχι τόσο το επάγγελμα, μια που οι εργασίες στις οποίες απασχολούνται δεν είναι (όπως φάνηκε προηγουμένως) χωρικά προσδεδωμένες σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης.

Μετανάστες και αγορά κατοικίας στον δήμο Αθηναίων στη δεκαετία 2000-2010

Από το ευρύ φάσμα στεγαστικών συνθηκών των μεταναστών που περιγράφηκε προηγουμένως, θέλησα να ελέγξω αν η «ευτυχέστερη» περίπτωση, αυτή της ιδιοκατοίκησης, αποτελεί ένα σενάριο υπαρκτό, σε ποιο βαθμό και με τι όρους. Για το λόγο αυτό, πραγματοποίησα μία ποσοτική δειγματοληπτική έρευνα στο αρχείο του Υποθηκοφυλακείου Αθηνών για τη δεκαετία 2000-2010. Από ένα «αντιπροσωπευτικό» δείγμα 22.256 ιδιοκτητών καταγράφηκαν 1.494 μετανάστες ιδιοκτήτες, δηλαδή το 7% του συνόλου. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία

προέρχονται από την Αλβανία, εμφανίζονται όμως συνολικά 47 διαφορετικές εθνικότητες. Ως προς το έτος μεταγραφής, οι τρεις μεγάλες κορυφώσεις σημειώνονται στις αρχές της δεκαετίας, λίγο πριν και λίγο μετά την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων και, τέλος, το 2009, οπότε αρχίζει μία νέα καθοδική πορεία (Διάγραμμα 1). Οι περισσότεροι μετανάστες ιδιοκτήτες είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, ακολουθούν οι έμποροι, οι οικοδόμοι, οι εργάτες, οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι οικιακές βοηθοί, ενώ συνολικά εμφανίζονται 34 διαφορετικά επαγγέλματα. Συγκρατώ, επίσης, ότι οι μισές περίπου ιδιοκτησίες δεν δεσμεύονται από τραπεζικό δανεισμό, ενώ το ύψος των δανείων που συνάπτονται κυμαίνεται μεταξύ 19.000 και 213.000 ευρώ. Ως προς τα χαρακτηριστικά των ίδιων των κατοικιών, τα στοιχεία δεν εικονογραφούν μία ακραία εικόνα στεγαστικών συνθηκών. Οι περισσότεροι έχουν αγοράσει διαμερίσματα μεταξύ 60 και 90 τετραγωνικών μέτρων, μεταξύ του ισογείου και του τετάρτου ορόφου, ενώ ελάχιστοι κατοικούν σε υπόγεια ή ημιυπόγεια και, φυσικά, από τον πέμπτο όροφο και πάνω (Διάγραμμα 2). Τέλος, εντοπίζοντας τα εν λόγω διαμερίσματα στο χώρο, η γεωγραφία της ιδιοκατοίκησης των μεταναστών που εικονογραφείται είναι διττή (Χάρτης): παρατηρούμε, δηλαδή, κάποιες αυξημένες συγκεντρώσεις σε ορισμένες γειτονιές παράλληλα με μία σχετική διάχυση σε διάφορες άλλες περιοχές του δήμου. Και μάλιστα, πρόκειται πάντα για γειτονιές μεικτές, στις οποίες δηλαδή οι μετανάστες συμβιώνουν με τους «ντόπιους» ακόμη και στις ίδιες πολυκατοικίες.

Χάρτης
Ιδιόκτητες κατοικίες μεταναστών στον δήμο Αθηναίων (2000-2010)

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, γίνεται σαφές πως η στεγαστική αποκατάσταση των μεταναστών στον δήμο Αθηναίων είναι αδύνατον να περιγραφεί μέσα

από μία και μοναδική εικόνα αστέγων ή στοιβαγμένων σε εγκαταλειμμένα κτίρια. Αντιθέτως, αφορά ένα ευρύ φάσμα περιπτώσεων, που περιλαμβάνει ακόμη και ιδιοκτήτες ευρύχωρων διαμερισμάτων, από το υπόγειο μέχρι και τον τέταρτο

όροφο, σε διάφορες περιοχές της πόλης. Μπορεί, βέβαια, η περίπτωση της ιδιοκατοίκησης να αφορά μία μικρή μειοψηφία, αποτελεί ωστόσο ένα σενάριο υπαρκτό, που ήδη λειτουργεί και μπορεί να λειτουργήσει ακόμη καλύτερα. Επι-

πλέον, η σχετική διάχυση των μεταναστών σε διάφορες περιοχές του δήμου και, κυρίως, η ανάμειξή τους με τον «ντόπιο» πληθυσμό (φαινόμενα που διαπιστώθηκαν τόσο για τις ιδιόκτητες όσο και για τις ενοικιαζόμενες κατοικίες) περιγράφουν ένα πρότυπο εγκατάστασης που απέχει πολύ από το να ταυτίζεται με τα περίφημα γκέτο και τις black belts των αμερικανικών πόλεων ή τα γαλλικά banlieues, με περιοχές δηλαδή αμιγώς μεταναστευτικού πληθυσμού. Παράλληλα, οι στεγαστικές συνθήκες πολλών μεταναστών (είτε σε ιδιόκτητα είτε σε ενοικιαζόμενα διαμερίσματα) είναι αδύνατον να ταυτιστούν με αυτές στις περίφημες παραγκουπόλεις μεγάλων πόλεων του εξωτερικού.

Φυσικά, η περίπτωση της εγκατάστασης των μεταναστών στην πόλη της Αθήνας δεν είναι δυνατόν να συγκριθεί με εκείνη των ελλήνων «γκασταρμπαΐτερ» στις βιομηχανικές πόλεις της Γερμανίας, διότι πραγματοποιήθηκε κάτω από πολύ διαφορετικούς όρους. Παρόλα αυτά, προκύπτει εδώ μία πολύ ενδιαφέρουσα αντίφαση: στην περίπτωση μίας ανύπαρκτης κρατικής προνοιακής πολιτικής στέγης, όπου οι μετανάστες αφήνονται στο έλεος των κανόνων της αγοράς και της προσωπικής πάλης για την επι-

βίωση και τη στεγαστική τους αποκατάσταση (εννοώ εδώ την περίπτωση της Ελλάδας), σημειώνονται ορισμένες καλύτερες ενδείξεις ως προς την χωροκοινωνική πόλωση στην πόλη από ό,τι στην περίπτωση μίας κρατικής πολιτικής που θέτει όρους για την εργασιακή και τη στεγαστική τους προστασία (εννοώ εδώ την περίπτωση της Γερμανίας). Παρότι η αντίφαση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί με βάση πολλούς άλλους καθοριστικότερους παράγοντες, πέρα από την κρατική πολιτική που ασκείται ή όχι, αναδεικνύει ένα σοβαρό δίλημμα: ανάμεσα σε μία λογική προνοιακής συνταγογραφίας, που περιμένει δηλαδή τα πάντα από το κράτος, και σε μία λογική που απαλλάσσει το κράτος από όλες τις κοινωνικές του ευθύνες, που εμπιστεύεται δηλαδή τα πάντα στις μαγικές δυνάμεις ρύθμισης της ελεύθερης αγοράς.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, είναι αδύνατον να τοποθετηθώ απέναντι στο παραπάνω δίλημμα. Συγκρατώ, όμως, πως η αρμονική συνύπαρξη μεταξύ «ντόπιων» και μεταναστών προϋποθέτει να υποδεχτούμε τους μετανάστες ως ισότιμους πολίτες και γείτονες σε κοινές περιοχές κατοικίας, στις ίδιες πολυκατοικίες, ακόμη και στον ίδιο όροφο με τα διαμερίσματά μας. Με

άλλα λόγια, προϋποθέτει να τους υποδεχτούμε στο πλαίσιο μίας αρμονικής και απροκατάληπτης συμβίωσης με το «διαφορετικό», στη θέση μίας ιδρυματικής περιχαράκωσης με το «ίδιο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αράπογλου, Β. και Σαγιάς, Ι. (υπό έκδοση), «Διαδικασίες αστικής ανάπτυξης και χωρικά πρότυπα διαχωρισμού των μεταναστών στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας», *Γεωγραφίες*, Αθήνα: Νήσος.
- Βαΐου, Ντ. (επιστ. υπεύθυνη) κ.ά. (2007), *Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωρο-κοινωνικές μεταβολές στην πόλη. Μετανάστες και ντόπιες στις γειτονιές της Αθήνας*, Αθήνα: L-Press και ΕΜΠ.
- Μαλούτας, Θ. και Οικονόμου, Δ. (1992), *Κοινωνική δομή και πολεοδομική οργάνωση στην Αθήνα*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Ματζουράνης, Γ. (1974), *Ελληνες εργάτες στη Γερμανία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Farge, A. (2004), *Η γένση του αρχείου*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Foucault, M. (1987), *Η αρχαιολογία της γνώσης*, Αθήνα: Εξάντας.
- Πετρονότη, Μ. (με τη συμμετοχή της Ζαρκιά Κ.) (1998), *Το πορτραίτο μιας διαπολιτισμικής σχέσης. Κρυστάλλωσεις, ρήγματα, ανασκευές*, Αθήνα: UNESCO/ΕΚΚΕ και Πιέθρον.
- Wirth, L. (1928), *The Ghetto*, Σικάγο: The University of Chicago Press.
- Ψημμένος, Ι. (1995), *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια. Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*, Αθήνα: Παπαζήσης.